

ББК Ш12=411.4*33

УДК 81'37=161.2

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОЦІННИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ
ОДИНИЦЬ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Статтю присвячено висвітленню особливостей семантики, структури оцінних фразеологічних одиниць, що вербалізують ціннісні концепти в українській мові. Розглянуто специфіку механізму номінації фразеологічними засобами ціннісних понять в картині світу україномовної спільноти.

Ключові слова: оцінна фразеологічна одиниця, ціннісна картина світу, концептосфера, концепт, фразеологічна номінація.

1. Вступні зауваження

Стаття присвячена аналізу структурно-семантичних особливостей оцінних фразеологічних одиниць (далі ОФО) в українській мові типу як з *клича батіг* 'ірон. поганий, нікудишній, зовсім непридатний для чогось, ніякий', *капустяна голова* 'зневажл. некмітлива, неуважна людина'.

Останні досягнення лінгвістичної науки свідчать про те, що увага дослідників, які працюють у межах когнітивно-дискурсивної парадигми, зосереджується на проблемах реконструкції різних фрагментів картини світу, на особливостях мовної етнічної свідомості, на виявленні культурно-мовних національних стереотипів, на визначенні взаємовпливу мови й культури [Ажнюк 1989, Алефиренко 1996, Алешкевич 2001, Бессонова 2003, Богатырева 2007, Воркачев 2001, Голубовская 2002, Городецька 2002, Денисенко 2002, Добровольський 1997, Зубач 2007, Ковалева 2001, Ковшова 1996, Корнилов 1999, Рябцева 1999, Селіванова 2004, Gibbs 1990]. "Одним із завдань когнітивної лінгвістики є встановлення елементарних одиниць мовної свідомості. Ці одиниці мають різні форми омовлення залежно від режиму роботи свідомості" [Караулов 2005: 13]. Однією з форм вербалізації таких елементарних компонентів мовної свідомості є фразеологічні одиниці.

Метою статті є розгляд особливостей семантики й структури ОФО, які вербалізують концептосфери ЛЮДИНА й ОТОЧЕННЯ ЛЮДИНИ в українській мові та аналіз особливостей оцінної фразеологічної номінації в українській мові. Матеріалом дослідження слугували отримані методом суцільної вибірки 1812 ОФО з опорним компонентом-іменником в українській мові. Корпус ОФО дослідження визначався за Словником фразеологізмів української мови [СФУМ] з перевіркою за найбільш авторитетними фразеологічними, тлумачними, лінгвокраїнознавчими, етимологічними й енциклопедичними словниками української мови [АУФС, ЕСУМ, НТСУМ, СУГ, УС]. Наведені у статті приклади мовного матеріалу містять тлумачення досліджуваних ФО, які були отримані із Словника фразеологізмів української мови В.М. Білоноженка [СФУМ], що був базовим джерелом добору мовних одиниць.

2. Основні результати та спостереження

2.1. У результаті аналізу українських ОФО із опорним компонентом іменником отримані дані про особливості структурування української ціннісної картини світу та її вербалізації фразеологічними засобами. Було виділено такі концептосфери: ЛЮДИНА (*жовтороте пташеня* 'молода, недосвідчена людина', *не до Петра, а до Різдва* 'хто-небудь немолодий, похилого віку', *мішок з кістками* 'дуже худа, виснажена людина', *ні з плечей, ні з очей* 'зовні непривабливий, непоказний (про людину)', *порохня сиплется* 'хтось дуже старий', *як риба з водою* 'дружно, мирно, у злагоді', *чужі руки* 'вороги, люди протилежного стану, поглядів', *продажна шкура* 'той, хто зраджує кого-, що-небудь', *не нашого пера птах* 'людина іншого кола, іншої суспільної ваги') і ОТОЧЕННЯ ЛЮДИНИ (*Секрет Полішинеля* 'таємниця, яка давно всім відома; уявна таємниця', *Адамові слізки* 'жарт. горілчані напої', *на риб'ячому хутрі* 'ірон. який погано гріє (про верхній одяг)', *скляний бог* 'алкогольні напої', *собача радість* 'дешева ковбаса низької якості', *слизький карбованець* 'нечесно здобуті гроші', *цар тьми* 'чорт', *Гнат без'ятий* 'евф. біс, чорт, нечиста сила', *дута цифра* 'навмисне перебільшені показники, які не відповідають дійсності', *менший брат* 'ірон. український народ та інші народи колишнього Радянського Союзу щодо росіянина'). Кількісна характеристика концептосфер, в об'єктивації яких в українській мові беруть участь ОФО, подана в табл. 1.

Результати аналізу свідчать про більшу значущість концептосфери ЛЮДИНА, яка вербалізується в українській мові 91% ОФО, що свідчить про значні можливості української фразеологічної системи відображати антропоцентричний характер оцінного маркування позамовних сутностей, а також про аксіологічну значущість вказаної концептосфери й про універсальний характер цінностей, що є в основі національного менталітету українського мовного співтовариства. Кількість ОФО, що об'єктивують концептосферу ОТОЧЕННЯ ЛЮДИНИ в українській мові, становить 6% від загальної кількості ОФО у відповідній частині корпусу. Це вказує на антропоцентричність української оцінної фразеології.

Таблиця 1

Кількісна характеристика концептосфер, що вербалізуються ОФО в українській мові			
Концептосфера	Кількість одиниць	%	Приклади
ЛЮДИНА	1645	91	<i>жовтороте пташеня</i> ‘молода, недосвідчена людина’, <i>не до Петра, а до Різдва</i> ‘хто-небудь немолодий, похилого віку’, <i>сорочин хвіст</i> ‘фам. язиката жінка’, <i>як та баба Палажка (Параска)</i> ‘язикатий, чванливий, пихатий’
ОТОЧЕННЯ ЛЮДИНИ	105	6	<i>Секрет Полішинеля</i> ‘таємниця, яка давно всім відома; уявна таємниця’, <i>на риб'ячому хутрі</i> ‘ірон. який погано гріє (про верхній одяг)’, <i>собача радість</i> ‘дешева ковбаса низької якості’, <i>слизький карбованець</i> ‘нечесно здобуті гроші’, <i>цар тьми</i> ‘чорт’, <i>Гнат безп'ятий</i> ‘евф. біс, чорт, нечиста сила’, <i>сон рябої кобили</i> ‘нісенітниця, безглузда, дурниця’, <i>Фільчина грамота</i> ‘несхв. документ, що не має юридичної сили; папірець, який нічого не означає’
ІНШІ	62	3	
ВСЬОГО:	1812	100	

Група концептів, яка асоціюється з уявленнями про людину як біологічну особу, включає концепти *ЗОВНІШНІСТЬ*, *ВІК*, *НАЦІОНАЛЬНІСТЬ*, *ЗДІБНОСТІ*, *ЖИТТЯ*, *СМЕРТЬ*, *ХВОРОБА*. Концепти, що характеризують людину як особу соціальну, є такими: *МІЖСОБИСТІСНІ СТОСУНКИ*, *ПОВЕДІНКА*, *ХАРАКТЕР*, *СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС*, *ПРАЦЯ*, *ПРОФЕСІЯ / РІД ЗАНЯТЬ*, *МОРАЛЬНІ ЯКОСТІ*, *ВЛАДА*, *ДОСВІД*, *СВІТОГЛЯД*. Група емоційних концептів вербалізується ОФО, пов'язаними з різними емоціями, наприклад: *УДАЧА / НЕУДАЧА*, *УСПІХ*, *НЕБЕЗПЕКА*, *ЛЮБОВ (КОХАННЯ)*, *ЗДИВУВАННЯ* та ін. Специфічний характер суміжних концептів дозволяє виділити їх в окремий вузол, що складається з таких концептів, як *КІЛЬКІСТЬ*, *МІСЦЕ*, *ЧАС*, *СИМВОЛ* та ін. Група суміжних концептів різнопланова, оскільки поняття, що асоціюються з цими концептами, пронизують різні аспекти, пов'язані з людиною та її діяльністю: *ДІЯ*, *СТАН*, *ПОДІЯ* та ін. Результати аналізу свідчать про перевагу в українській мові ОФО, які вербалізують групу концептів, що асоціюються з поняттями, які характеризують людину за соціальною ознакою (35%). Друге місце посідають суміжні концепти (31%). На третьому місці – група концептів сприйняття. Група концептів Особа біологічна об'єктивується в українській мові 14% ОФО. На периферії – ОФО, які репрезентують емоційні концепти. Це пояснюється емотивною маркованістю україномовних ОФО, які вербалізують різні сфери буття й об'єктивують різні концепти, віднесені нами до різних груп.

До складу концептосфери ОТОЧЕННЯ ЛЮДИНИ входять концепти на позначення природного (географічного), рукотворного, культурного та суспільного оточення. В українській мовній свідомості уявлення про суспільне оточення людини значно превалюють над іншими, що зафіксовано у фразеологічній картині світу (пор., наприклад, з англійською фразеологічною картиною світу, в якій всі групи концептів концептосфери ОТОЧЕННЯ ЛЮДИНИ перебувають приблизно в рівному співвідношенні, тобто є однаково релевантними для англійської мовної свідомості (див. [Олійник 2008]). На другому місці перебувають ОФО, які вербалізують уявлення про рукотворне оточення людини. ОФО, пов'язані з культурно-духовним оточенням, в українській мові менш численні. Об'єктивация фразеологічними засобами уявлень про природне (географічне) оточення для української мови не характерна.

2.2. Кількісний аналіз мовного матеріалу засвідчив, що найбільш значущими у фразеологічному тезаурусі мовної особистості в українській ціннісній картині світу є концепти, наведені в табл. 2.

Детальний аналіз цих концептів міститься у [Олійник 2008]. У результаті фреймового аналізу виявлено, що найбільш широкий семантичний обсяг характерний для концептів *ЗОВНІШНІСТЬ*, *ЗДІБНОСТІ*, *МІЖСОБИСТІСНІ СТОСУНКИ*, *СТАН*. Концепт *СТАН* в українській мові відрізняється абстрактною семантикою, що пояснює кількісне превалювання ОФО, які вербалізують цей концепт. Отже, чим абстрактніший семантичний обсяг концепту, тим більшою кількістю номінацій він презентований. Концепт *СВІТОГЛЯД* в українській мові оцінними фразеологічними одиницями не виражений. Українська фразеологічна картина світу характеризується більшим ступенем емотивності. Зв'язок емотивного й оцінного компонентів найбільш яскраво виявляється в концептах *МІЖСОБИСТІСНІ СТОСУНКИ*, *СТАН*, *ХАРАКТЕР*, *ПОВЕДІНКА*, *КІЛЬКІСТЬ*, що лексикографічно марковано позначками жарт., ірон., зневажл., лайл.

**Найбільш значущі концепти у фразеологічному тезаурусі мовної особистості та
україномовній ціннісній картині світу**

Концепт	Приклади
Особа біологічна	
<i>ЗОВНІШНІСТЬ</i>	<i>Христя в намисті</i> 'ірон. неохайно, без смаку вдягнена дівчина або жінка', <i>верства кембердянська (пирятинська, чугуївська, мальована)</i> 'жарт. або несхв. дуже висока на зріст людина'
<i>ЗДІБНОСТІ</i>	<i>ні до ладу ні до прикладу</i> 'не здатний ні до чого, нікчемний, незугарний і т.ін.', <i>без царя в голові</i> 'розумово обмежений, недалекий', <i>бите око</i> 'хтось досвідчений, все відразу помічає, добре орієнтується в чомусь', <i>макітра розуму</i> 'жарт. хтось розумний, розсудливий, кмітливий і т.ін.', <i>і швець, і жнець, і на (в) дуду грець</i> 'той, хто вміє все робити, вправний, тямущий у будь-якій справі'
Особа соціальна	
<i>МІЖОСОБИСТІСНІ СТОСУНКИ</i>	<i>свій брат</i> 'людина однакова за становищем, світоглядом і т.ін., однодумець', <i>як (мов, ніби і т. ін.) кіт (кішка) з собакою</i> 'без злагоди, постійно ворогуючи, сварячись і т.ін.'
<i>ПОВЕДІНКА</i>	<i>як мотовило</i> 'жарт. 1. дуже жвавий, неспокійний, енергійний, метушливий і т.ін.', <i>як сич</i> '2. невеселий, похмурий', <i>кирпа вгору</i> 'хто-небудь тримається з погордою, зарозуміло, зверхньо дивиться на когонебудь', <i>як до царя на іменини</i> 'дуже поспішаючи', <i>як мухи в окропі</i> 'жарт. проворний, швидкий'
<i>ХАРАКТЕР</i>	<i>не з заячого пуху</i> 'небоязкий, хоробрий, сміливий', <i>Страшків син</i> 'перев. ірон. боязка, ляклива людина', <i>заяча душа</i> 'боязка, полохлива людина', <i>баглаї напали (вкинулися)</i> 'хто-небудь не хоче працювати, ставши лінивим, млявим', <i>тютя з полив'яним носом</i> 'зневажл. нетямуща, безвільна людина'
Концепти сприйняття	
<i>КІЛЬКІСТЬ</i>	<i>як сміття</i> 'дуже багато; безліч', <i>як у бездонну (діряву) бочку</i> 'у великій кількості; безконечно, марно', <i>три мішки гречаної вовни (і всі неповні)</i> '2. зневажл. зовсім небагато', <i>як кіт наплакав</i> 'дуже мало', <i>півтори каліки</i> 'ірон. дуже мало', <i>крапля в морі</i> 'дуже мізерна, незначна частина чогось великого, цілого', <i>дірка від бульбика</i> 'абсолютно нічого', <i>дідька лисого</i> '2. нічого; зовсім, абсолютно нічого', <i>як собака на висівки</i> 'вульг. дуже, надто', <i>як мед, то ложкою</i> 'уживається для вираження надмірного прагнення до чогось, як вияв надмірності в чому-небудь, занадто'
Суміжні концепти	
<i>ДІЯ</i>	<i>дим коромислом (стовпом)</i> '1. шум, гамір, безладдя, колотнеча', <i>як (мов, ніби) Марко з пасльону</i> 'зі сл. вискакувати, вилітати жарт. раптово, несподівано, недоречно', <i>котячий концерт</i> 'безладні співи, музика'
<i>СТАН</i>	<i>як сови ночували в голові</i> 'хто-небудь відчуває сильний головний біль від втоми, безсоння і т.ін.', <i>як викручена ганчірка</i> 'дуже стомлений, знесилений', <i>як хмара</i> 'дуже сумний, похмурий, невеселий, невдоволений', <i>як у вогні</i> 'у нестерпних фізичних або моральних муках'

2.3. Серед номінативних механізмів в українській мові домінує непрямая компонентно-зумовлена номінація. Переважає метафоричний номінативний механізм, оскільки метафора, порівняно з метонімією, є потужнішим засобом створення образності, тому що розкриває більш глибокі зв'язки між зіставлюваними явищами. В українській мові найчастіше переноси відбуваються в семантичній сфері об'єктів реальної дійсності. Для ОФО релевантними є моделі напрямків переносу, орієнтовані на людину й за джерелом метафоризації та за її результатом, що свідчить про вияв принципу „подвійного антропоцентризму”. Домінантним джерелом переносів значень для ОФО української мови слугує матеріальна дійсність, що підтверджується перевагою переносів в усі поняттєві сфери зі сфер “фізична дія або стан”, “фізіологічне явище, дія або стан”, “зовнішня характеристика”, “психічний стан”, “положення (розташування) в просторі” та ін. Серед пріоритетних сфер-реципієнтів фразеологічних значень є такі поняттєві сфери, як “поведінка”, “характер”, “міжособистісні стосунки”, “соціальний стан”, “положення (розташування) у просторі”, “зовнішній вигляд”, “дія широкого змісту”.

2.4. У номінативних процесах в українській фразеології значною є роль анімалістичного компонента. Найчастіше у створенні оцінної фразеологічної семантики разом з іншими компонентами беруть участь такі: *свиня, риба, кіт (кіт), кури (курка), жаба, муха, птах (птиця), собака* (як *свиня в хомуті* ‘ірон. негарно, неадекватно’, *скажений собака* ‘уживається як лайка’, як *мокра курка* ‘безвольна, нерішуча, жалюгідна на вигляд людина’, як *кіт до миші* ‘жадібно, пристрасно’, як *муха у спасівку* ‘хтось злий, сердитий, уїдливій’, *жаба сидить під серцем* ‘кого-небудь охоплює передчуття чогось поганого, неприємного’, *дрібна пташка* ‘той, хто не займає значного становища в суспільстві’). В українській мові ОФО з анімалістичним компонентом беруть участь у вербалізації таких концептів: *ПОВЕДІНКА, ХАРАКТЕР, СТАН, ЗОВНІШНІСТЬ, СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС* (як *півень розмальований* ‘погано, без смаку, строкато одягнений’, *заблукана вівця* ‘людина, яка прірвала стосунки з тим середовищем, до якого раніше належала, або яка збилася з правильного життєвого шляху’, *сорочин хвіст* ‘фам. язиката жінка’, *ніякий собака* ‘зневажл. ніхто’, *підколодна гадюка* ‘лайл. підступна, зловмисна людина’). Значною є кількість ОФО з анімалістичним компонентом, що актуалізують слот *ХАРАКТЕРИСТИКА ДІЇ* концепту *ДІЯ* (як *потайний собака* ‘підступно, таємно’, як *собака на поєвист* ‘охоче, слухняно’, як *віл обуха* ‘покірно, приречено, безнадійно’). Такі одиниці також вербалізують концепт *КІЛЬКІСТЬ* (як *оселедців у бочці* ‘дуже багато когось, тісно десь (про велику кількість людей у якомусь приміщенні)’, як *бджіл у вулику* ‘дуже багато, безліч’), а також уживаються в мовленні як лайка. Варто підкреслити, що значення кількості виражають, здебільшого, ОФО компаративного типу, причому зоонім може бути як у формі іменника, так і прикметника. В досліджуваному корпусі відмічено синонімічне вживання зоонімічних компонентів у складі ОФО, наприклад, *із заячий (гороб’ячий, жаб’ячий) скік* ‘дуже мало’, *ведмідь (слон) на вухо наступив* ‘хто-небудь зовсім не має музичного слуху’, як *цап (вовк) у зорях* ‘ірон. уживається як категоричне заперечення змісту зазначених слів’ та ін.

2.5. Значною в українській фразеологічній картині є роль антропонімічного компонента. Серед власних імен-компонентів ОФО в українській мові знаходимо імена людей (*Макар – куди Макар телят не ганяв, Марко – як Марко в пеклі, Хома – Хома невірющий, Христя – Христя в намисті, Сірко – як Сірку на перелазі*), літературних героїв (*Конотопська відьма, Робінзон на безлюдному острові*), міфони́ми (*Прометей вогонь, Геркулесові стовпи*), біблеїзми (*Адамові діти, Страшний Суд, як на Великдень, не до Петра, а до Різдва*).

2.6. Українська мова демонструє велику розмаїтість структурних моделей ОФО. Найбільш продуктивними є як (мов, ніби)+Імен., Прикм.+Імен., Імен.+Імен., Імен.+Дієсл., які можуть розгортатися в багатокомпонентні структури: як+Імен.+прийм.+Імен. (як *рак на мілкому* ‘без засобів існування, без підтримки, без грошей’), як+Прикм.+Імен. або і+Імен.+і+Імен. (*і холод і голод* ‘важкі життєві умови з великими матеріальними нестатками’), ні+Імен.+ні+Імен. (*ні двору, ні тину* ‘хто-небудь бідний, нічого не має’), прийм.+Імен. (у *сльозах* ‘2. бідуючи, у нестатках, злиднях’), Прикм.+Прикм.+Імен. або Прикм.+Імен.+спол.+Прикм.+Імен. (*молочні ріки і киселеві (масляні) береги* ‘заможне, повне статку, безтурботне життя’), Імен.+Дієсл. (*тільки душа залишилася* ‘хто-небудь зубожів, збіднів’). Частина ОФО функціонують у структурі речення (*вітер у кишенях свистить (гуляє, віє)* ‘1. немає грошей; 2. хто-небудь бідний, не має грошей’).

Аналіз емпіричного матеріалу засвідчив, що найбільш продуктивними джерелами ФО з культурним компонентом в українській мові є реалії повсякденного життя й побуту, звичаї, вірування, фольклор, народно-поетична творчість. Саме в цих ФО найбільш помітні національно-специфічні моменти відбиття й сприйняття українцями навколишньої дійсності. Інтернаціональними є ОФО-біблеїзми, ОФО, пов’язані з античною міфологією, історією, літературою. Значення ОФО не завжди може бути буквально співвіднесене з її внутрішнім образом. Для правильного розуміння й трактування необхідні вагомі фонові знання, на підставі яких можливе тлумачення тієї або іншої мовної одиниці.

Перспективним видається вивчення вихідних вільних словосполучень, що слугували прототипами ОФО для подальших розробок понять образності й внутрішньої форми ФО різних мов.

Література

- Ажнюк 1989: Ажнюк, Б.М. Англійська фразеологія у культурно-етнічному висвітленні [Текст] / Б.М. Ажнюк. – К.: Наукова думка, 1989. – 135 с.
- Алефиренко 1996: Алефиренко, Н.Ф. Теоретические основы учения о “внутренней форме” фразем [Текст] / Н.Ф. Алефиренко // Семантика языковых единиц. – М., 1996. – С. 128 – 130.
- Алешкевич 2001: Алешкевич, С.С. Новые тенденции в развитии фразеологического фонда английского языка [Текст] / С.С. Алешкевич // Английский лексикон в когнитивно-дискурсивной парадигме: Сб. науч. тр. – Москва: МГЛУ, 2001. – Вып. 457. – С. 86 – 100.
- Бессонова 2003: Бессонова, О.Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивний і гендерний аспекти [Текст]: Дис. ... докт. філол. наук: 10.02.04 / Київський національний університет імені Т. Шевченка. – Київ, 2003. – 463 с.
- Богатырева 2007: Богатырева, С.Т. Национально-культурная семантика фразеологии современного английского и немецкого языков [Текст] / С.Т. Богатырева // Единицы и категории современной лингвистики: Сб. статей, посвященных юбилею В.Д. Калиущенко. – Донецк: ООО «Юго-Восток Лтд», 2007. – С. 29 – 39.

Воркачев 2001: Воркачев, С.Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании [Текст] / С.Г. Воркачев // Филологические науки. – 2001. – № 1. – С. 64 – 72.

Голубовская 2002: Голубовская, И.А. Этнические особенности языковых картин мира [Текст] / И.А. Голубовская. – К.: Издательско-полиграфический центр «Киевский университет», 2002. – 293 с.

Городецька 2002: Городецька, О.В. Національно-марковані концепти в британській мовній картині світу ХХ століття [Текст]: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04/ Київський національний університет ім. Т. Шевченка. – К., 2002. – 182 с.

Денисенко 2002: Денисенко, С.Н. Когнітивні основи міжмовних контактів в аспекті культурної специфіки у фразеології [Текст] / С.Н. Денисенко // Матеріали всеукраїнської конференції з проблем вищої школи. – Харківський національний університет ім. В.Н.Каразіна. – Харків, 2002. – С. 15 – 17.

Добровольский 1997: Добровольский, Д.О. Национально-культурная специфика во фразеологии (I) [Текст] / Д.О. Добровольский // Вопросы языкознания. – 1997. – № 6. – С. 37 – 42.

Зубач 2007: Зубач, О.А. Національно-культурна своєрідність семантики фразеологічних одиниць з колористичним компонентом у сучасній німецькій мові [Текст]: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04/ Донецький національний університет. – Луцьк, 2007. – 229 с.

Караулов 2005: Караулов, Ю.Н. Об эквивалентности когнитивных единиц в двух режимах работы языкового сознания [Текст] / Ю.Н. Караулов // Тезисы докладов Третьей Международной конференции “Стилистика и теория языковой коммуникации”, посвященной 100-летию И.Р. Гальперина 20-21 апреля 2005 г. – М., 2005. – С. 13 – 16.

Ковалева 2001: Ковалева, Л.В. Фразеологизм в когнитивном аспекте [Текст] / Л.В. Ковалева // Гуманитаризация обучения и актуальные проблемы лингвистики. Межвуз. сб. науч. тр. – Воронеж: ВГУ, 2001. – С. 51-55.

Ковшова 1996: Ковшова, М.Л. Культурно-национальная специфика фразеологических единиц (когнитивные аспекты) [Текст]: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Институт языкознания РАН. – М., 1996. – 22 с.

Корнилов 1999: Корнилов, О.А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов. [Текст] / О.А. Корнилов. – М.: Изд-во МГУ, 1999. – 341 с.

Олійник 2008: Олійник, С.В. Оцінні фразеологічні одиниці в англійській та українській мовах: лінгвокогнітивний аспект [Текст] : дис... канд. філол. наук: 10.02.17 / Донецький національний університет. – Донецьк, 2008. – 243 с.

Рябцева 1999: Рябцева, Н.К. Контрастная фразеология в культурном контексте [Текст] / Н.К. Рябцева// Актуальные проблемы межкультурной коммуникации: Сб.науч. тр. МГЛУ. – М., 1999. – Вып. 444. – С. 133-142.

Селіванова 2004: Селіванова, О.О. Нариси з української фразеології (психологічний та етнокультурний аспекти) [Текст] / О.О. Селіванова: Монографія. – К. - Черкаси: Брама, 2004. – 276 с.

Gibbs 1990: Gibbs, R.W. Psycholinguistic Studies on the Conceptual Basis of Idiomaticity [Text] / R.W. Gibbs // Cognitive Linguistics. – Berlin: Mouton de Gruyter. – 1990. – Vol. 1-4. – P. 417 – 451.

Список лексикографічних джерел

Англо-український фразеологічний словник / Уклад. К.Т. Баранцев. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2005. – 1056 с. [АУФС]

Етимологічний словник української мови у 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні, Редкол. О.С. Мельничук та ін. – К.: Наукова думка, 1983 – 1989. [ЕСУМ]

Новий тлумачний словник української мови: У 3 т. – Вид. друге, виправл. / В.В. Яременко, О.М. Сліпущко (укл.). – К.: «Аконіт», 2007.

Словник українських ідіом / Уклад Г.М. Удовиченко. – К.: Рад. письменник, 1968. – 461 с.

Словник української мови: В 11-ти т. / І.К. Білодід, А.А. Бурячок, В.О. Винник (ред. кол.). – К.: Наук. думка, 1970 – 1980.

Словник фразеологізмів української мови / В.М. Білоноженко (уклад.). – К.: Наукова думка, 2003. – 1104 с.

Українська мова. Енциклопедія / В.М. Русанівський та ін. (ред.); НАН України. – К.: “Укр. енциклопедія” ім. М.П. Бажана, 2000. – 750 с.

Українські символи / Дмитренко М., Іваннікова Л., Лозко Г. / М.К. Дмитренко (ред.). – К., 1994. – 140 с.

В статъе рассматриваются особенности семантики и структуры оценочных фразеологических единиц, вербализующих ценностные концепты в украинском языке, описывается специфика механизма номинации фразеологическими средствами ценностных понятий в картине мира украинского языкового сообщества.

Ключевые слова: оценочная фразеологическая единица, ценностная картина мира, концептосфера, концепт, фразеологическая номинация.

The article deals with semantics and structure of evaluative phraseological units in Ukrainian. The above mentioned phraseological units represent evaluative concepts that constitute the Ukrainian language values system. As the conceptual analysis of the evaluative phraseological units presupposes their description as a system of concepts, it brings into the open the principles of the semantic organization of phraseological units, which verbalize the values of the corresponding language community. The cognitive mechanisms of value notions nomination in the Ukrainian linguistic model of the world by means of phraseology have been determined.

Key words: evaluative phraseological meaning, evaluative model of the world, conceptual sphere, concept, phraseological nomination.

Надійшла до редакції 1 грудня 2009 року.

Галина Осіпчук

ББК 81.411.1 – 7 + 83.3 (4 Укр) 6

УДК 81.161.2 ' 42 + 81.161.2 ' 38

СЕМАНТИЧНИЙ РІВЕНЬ КОРЕФЕРЕНТНИХ ЗАСОБІВ У ТВОРАХ МАРІЇ МАТІОС

Досліджено семантику засобів кореферентності у системі художнього ідіолекту Марії Матіос. Вжиті автором кореферентні і кореферентні ряди розділено на групи за змістом та проаналізовано вживання повторних найменувань у публіцистиці і художніх творах письменниці. Стаття продовжує цикл публікацій з вивчення стилістики української мови.

Ключові слова: кореферентні, кореферентний ряд, повторне найменування, семантика, ідіолект письменника.

У сучасній лінгвістиці кореферентність як мовознавча категорія є важливим об'єктом наукових досліджень. Будь-який об'єкт (предмет, ситуація, подія та ін.) реальної чи вигаданої дійсності, що стає домінуючим у створенні тексту та забезпечує його інформаційне розгортання, може репрезентуватися по-різному – залежно від типу тексту, його змістового обсягу, ідіолекту автора або мовців, їх когнітивної бази. Функцію вербального представлення об'єкта дійсності виконують різного типу мовні одиниці, часто кореферентні – референційно тотожні номінації, які, вказуючи на спільний референт, уточнюють, доповнюють, підтверджують, заперечують чи звужують інформацію про нього.

Виникнення проблеми кореферентності пов'язують із філософсько-логічними аргументаціями явища тотожності знаків, а згодом і висловлювань (С. Кріпке [Кріпке 1982], У. Куайн [Куайн 1982] та Г. Фреге [Фреге 1977]).

Теоретичні основи кореферентності базуються на активному розвитку теорії референції, що закладена, насамперед, у зарубіжній лінгвістиці, зокрема у працях П. Адамця [Адамець 1985] та Д. Вайса [Вайс 1985]. Вперше кореферентність як самостійна лінгвістична категорія була предметом ґрунтовного аналізу у дослідженнях Б. Палека [Палек 1978].

Семантико-синтаксичний, функціональний та комунікативно-прагматичний підходи в інтерпретації кореферентності запропонували Н. Арутюнова [Арутюнова 1982], В. Гак [Гак 1998], О. Падучева [Падучева 1986], О. Фатєєва [Фатєєва 1985], О. Чехов [Чехов 1980], які значно поглибили лінгвістичну сутність названої категорії.

На сучасному етапі мовознавчих досліджень кореферентність кваліфікують як: перехресне ототожнення – крос-ідентифікацію [Чорна 1988]; принцип, який забезпечує заміщення початкової номінації наступною [Голубева 1990]; один із засобів утворення когезії та забезпечення структурної організації тексту [Островський 2001]. Крім того, ученими проаналізовано ментальні знакові процеси в комунікації з позиції кореферентності рефлексивних предикатів [Кім 1995].

Однак проблема кореферентності у лінгвістиці ще не знайшла належного висвітлення, оскільки вона характеризується неоднозначністю інтерпретацій та різноаспектністю, що необхідно враховувати при її вивченні.

В україністиці кореферентність залишається малодослідженою проблемою. Безпосереднім предметом розгляду став тільки окремих (синтаксичний) її аспект у монографії Н. Гуйванюк “Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць” [Гуйванюк 1999]. Кореферентність у сучасному українському текстотворенні досліджувала Л. Куриляк [Куриляк 2004].

Таким чином, актуальність теми полягає в необхідності комплексного дослідження кореферентних співвіднесень номінативних одиниць тексту художніх та публіцистичних творів, що сприятиме розв'язанню проблеми, присвяченої засобам кореферентності у системі художнього ідіолекту Марії Матіос, яка ще не була предметом спеціального розгляду. Це вимагає вирішення наступних завдань: проаналізувати повторні найменування у творах письменниці, з'ясувати їх функціонально-стилістичне навантаження та виділити групи кореферентів за семантикою.